

SZÉKELY NEMZETI MÚZEUM • MUZEUL NAȚIONAL SECUIESC

ACTA SICULICA

Sepsiszentgyörgy 2023 Sfântu Gheorghe

ACTA SICULICA 2023

A Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve

Az évkönyvsorozatot szerkesztik: Boér Máté,
valamint Barti Levente, Kocs Irén (természettudományok),
Sztáncsuj Sándor József (régészet), Csáki Árpád, Demeter Lajos,
Tóth-Bartos András (történelem), Boér Hunor (művelődéstörténet),
Kinda István, Szócsné Gazda Enikő (néprajz, antropológia)

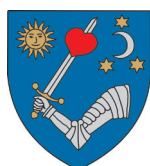
Az évkönyvsorozatot grafikailag tervezte:
Mednyánszky Emese, Méder Lóránt László

Kiadja a Székely Nemzeti Múzeum
Felelős kiadó: Vargha Mihály

© Székely Nemzeti Múzeum, 2023
© Az egyes cikkek szerzői, 2023

A Székely Nemzeti Múzeum borítólapon szereplő
pecsétjét Keöpeczi Sebestyén József tervezte (1941)

ISSN 1843-8385

Kovászna Megye Tanácsa

Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötészet:
T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy

Tartalom

Vargha Mihály: <i>Köszöntő</i>	7
Föld-rajzok	
Boér Hunor – Tamás Sándor: <i>Székelyföldi térképvázlatok 1690-ből Karlsruhében</i>	13
Orbán Balázs: <i>Kiegészítések A Székelyföld leírásához – a Rikán kívüli Udvarhelyszék és Homoród szomszédos térsége</i>	35
Zsigmond Andreea Rebeka – Szima Barbara – Urák István – Para Zoltán: <i>A Torjafürdői-láp fontosabb természeti értékei</i>	109
Történelem	
Rácz Balázs Viktor: <i>Székelyföldi adalékok a zálogolás jogintézményének történetéhez</i>	123
Coroi Artur: <i>Altorja – Egy törvényhozó és rendtartó kézdiszéki falu a 19. század elején</i>	133
Demeter Lajos – Demeter László: <i>Háromszéki honvédek, nemzetőrök, honleányok és honfiak az 1848–1849. évi szabadságharcban – Páké</i>	195
Nagy Botond: <i>Az 1854-es országos államkölcson Háromszéken</i>	205
Örökség	
Tüdös S. Kinga: <i>Kiváltságlevelek nyomában a Székely Nemzeti Múzeum 1945 előtti gyűjteményében (1553–1833)</i>	229
Cs. Bogáts Dénes: <i>A Székely Nemzeti Múzeum kiváltságleveleinek regesztái (1942)</i>	257
Rákóczy Rozália: <i>Családi krónika – Tordátfalvi Gombosok és még akik hozzájuk tartoznak</i>	295
Művelődéstörténet	
Coroi Artur: <i>A futásfalvi római katolikus egyházközség története</i>	329
Nagy Zsolt: <i>A Koha testvérek műkertészi tevékenysége a századfordulás évektől a második világháborúig</i>	365
Sári Zsolt: <i>A sepsiszentgyörgyi Keresztes-ház a szentendrei Skanzenben</i>	399

Néprajz

Szőcsné Gazda Enikő – Szőcs Miriam: <i>Két felcsiki, 19. századi festékrecept-gyűjtemény</i>	421
Szőcsné Gazda Enikő: <i>Csiki festékeszőnyeg-szövő műhelyek, szövetkezetek a 20. század második felében</i>	437
Babai Dániel – Nagy Zsolt – Ulicsni Viktor: <i>Hiúz fajok (Lynx spp.) etnozoológiája és a gyimesi kutyahiúz</i>	453

Nekrológ és megemlékezés

<i>Búcsú Szeles Józseftől (1951–2023)</i> (Váry O. Péter)	471
<i>Búcsú Makkay Jánostól (1933–2023)</i> (László Attila)	473
<i>Makkay Jánosné dr. Tulok Magdolna (1934–2018) emlékezete</i> (László Attila)	479
<i>László Attila (1959–2013) emlékére</i> (László Margit – Dávid Attila – Boér Hunor)	483
<i>Kétszáz éve született Zathureczky Emília, múzeumunk alapítója</i> – <i>Egy adatolás és tanulságai</i> (Boér Hunor)	489

Rácz Balázs Viktor

SZÉKELYFÖLDI ADALÉKOK A ZÁLOGOLÁS
JOGINTÉZMÉNYÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

Bevezetés

A zálogolás jogintézménye – mint elsődlegesen a mezei és erdei kártételek megtérítésének biztosítására szolgáló eszköz – már a legarchaikusabb jogrendszereknek is szerves részét képezte.¹ A közép- és kora újkor folyamán a magyar – és egyúttal az erdélyi, illetve a székelyföldi – jogéletben is igen nagy előszeretettel alkalmazott jogintézmény maradt, amelyről mind a Hármaskönyv és a Négyeskönyv, mind pedig a vármegyei, illetve városi statútumok tartalmaztak részletszabályokat, sőt – ahogy az szintén széles körben ismert – a székely falutörvényekben is számos erre vonatkozó rendelkezés található.² Annak érdekében azonban, hogy a maga teljességében és komplexitásában megismerhető legyen e jogintézmény története és alkalmazásának belső logikája, az előbb felsorolt s a szakirodalom által többé-kevésbé megfelelően ki is aknázott források mellett véleményem szerint elengedhetetlen további levéltári források (mindenekelőtt a törvénykezési jegyzőkönyvek) kutatásba való bevonása is, hiszen csak az egyes konkrét élethelyzetek és jogviták megítélése révén tárható fel a jogintézmény tényleges, napi szintű működésének gyakorlata. Tanulmányomban ennek megfelelően a zálogolással kapcsolatos eddigi ismereteinket kívánom bővíteni, s a szakirodalom általános megállapításait kifejezetten 16–17. századi székelyföldi források segítségével finomítani.

A szakirodalom visszatérő – a Hármaskönyvön és a Négyeskönyvön nyugvó – megállapítása szerint a zálogolásra³ alapvetően mezei kártételek (tipikusan állatok által okozott károk) miatt kerülhetett

sor, amikor is a károsult lefoglalhatta, elhajthatta és a saját őrizetébe vehette a kárt okozó állatot, és azt három napig magánál tarthatta. Ez idő alatt az állatok tulajdonosa az állatot kiválthatta, illetve kezes állításával vagy másik zálogtárgy átadásával ígéretet tehetett azok kiváltására. Ha azonban erre nem került volna sor, a kárt szenvedettnek ezután az állatot három nap után át kellett adnia a törvényhatóság tisztviselőjének (ispán, alispán, szolgabíró), amelynek elmulasztása esetén az állatot továbbra is magánál tartó károsultat bírsággal sújtották. A szankció tekintetében megjegyzendő, hogy az idegen birtokon élő jobbágyoknak kártérítést, az azonos birtokon élőknek viszont a normaszegés miatt kiszabott büntetést („a tilalom terhét”) kellett megfizetniük. Analogikus módszerrel, ugyanezt az eljárást nagy vonalakban érvényesnek szoktuk tekinteni a tilalmas erdőben történő favágás esetében is, amely esetben azonban a Hármaskönyv szankcióként a jobbágy vérdíját rendelte kiszabni. Az eljárásban bekövetkező érdemi változásokat (például az eljárás törvényi szintű szabályozása vagy az ide vonható cselekmények pontos meghatározása) a szakirodalom alapvetően a 18. századi jogi és igazságszolgáltatási reformokat kidolgozó *commissio systematica* működéséhez és azon belül is elsősorban Prileszky Pál nevéhez szokta kötni.⁴ A 16–17. században ugyanakkor maga az eljárás is sokat finomodott, illetve a gazdagabb forrásanyag segítségével az esetleges korábbi szokások is aprólékosabban feltárhatókká váltak, amelyekből már ekkor kirajzolódik a zálogolás jogalapjául szolgáló cselekmények és az eljárás lefolytatására jogosult személyek köre, az eljárás menetének eddig kevésbé

¹ ÁGOSTON Péter 1905, 12–13; SZALÓKI Gergely 2010, 48; TRINGLI István 2022, 51.

² IMREH István 1983, 81–82; TRINGLI István 2014, 793–808; Uő 2022, 51–66.

³ A fogalmi tisztánlátást elősegítendő, azt is fontosnak tartom megjegyezni, hogy a „zálogolás” – annak ellenére, hogy sok történettudományi szakmunkában pontatlanul ilyen értelemben használják – semmiképpen sem azonos a „zálogba vétel” fogalmával. Előbbi ugyanis, ahogy arra utaltam, bizonyos vagyontárgyak lefoglalását jelentette, míg a „zálogba vétel” kifejezést akkor használjuk, ha az adós kifejezetten a saját akaratából mondott

le a hitelezője javára ideiglenes jelleggel a tulajdonában álló zálogtárgy birtoklásáról, használatáról és hasznainak szedéséről, tipikusan egy zálogszerződés keretében. (Vö. a teljesség igénye nélkül: FARAGÓ Dávid 2021, 32, 38; GULYÁS László Szabolcs 2018, 385–386; HEGYI Géza 2012, 70, 76, 94; Uő 2021, 314, 336; NEUMANN Tibor 2003, 855, 864; OROSZ István 2006, 163; SZAKÁLY Ferenc 1991, 578, 589–590, 606, 611; VÉGH Ferenc 2007, 199.)

⁴ Trip., III, 33; Quadrip., IV, 55; BÉLI Gábor 2014, 136–137; LANDI Balázs Zoltán 2014, 17–18; TRINGLI István 2022, 54–61.

vagy egyáltalán nem ismert lépései, illetve a zálogképpen lefoglalt dolog kiváltásának, a fennálló zálogjogi jogviszony megszűnésének körülményei.

A zálogolás jogalapja és menete

Természetesen a különféle mezei kártételek a Székelyföldön is gyakran szolgáltak a zálogolás alapjául, amelyet nemcsak az évszázados joggyakorlat, valamint a Hármaskönyv és a Négyeskönyv, hanem több falutörvény is kifejezetten lehetővé tett, igaz, ez utóbbiak e tekintetben inkább az eljárás – gyakran településtől településre változó – menetére és a zálogolás értékének meghatározására koncentráltak, magát a zálogolás lehetőségét ilyen cselekmények esetén nem volt szükséges külön hangsúlyozniuk. Csíkszentmihály 1639. évi falutörvénye például bejelentési kötelezettséget telepített arra a károsultra, aki a vetésben járó állat behajtására önmaga nem lett volna képes, ha pedig ezt elmulasztotta volna, akkor egy forintos bírsággal rendelte a károsultat büntetni.⁵ Ezen előírás oka minden valószínűség szerint nem a tulajdonos szabad rendelkezési jogának korlátozására való törekvésben keresendő, hanem magának a helyzetnek – ti. a vetésben szabadon kószáló állatoknak – a többi tulajdonos számára is kockázatos voltában, hiszen az ilyen állat más személy vetésébe tovább haladva, abban is kárt tehetett volna. Az udvarhelyszéki Kissolymos 1659-es falutörvénye kifejezetten a kerítések réseinek ki nem javítása miatti zálogolás értékét – vagyis azt az összeget amelynek, mint a „tilalom terhének” biztosítására a zálogtárgy szolgál – emelte fel abban az esetben, ha a kerítésen átment marha kárt okozott volna.⁶ Ennek hátterében nyilvánvalóan a kerítés tulajdonosának mulasztása és a káresemény közötti okozati összefüggés felismerése és értékelése állt. Homoródszentpál falutörvénye pedig 1670-ben a gabonában és szénafüben okozott károk, illetve általában véve, az állatok által okozott károk miatti zálogolás értékét határozta meg egy forintban – mégpedig annyszor egy forintban, ahány alkalommal károkozás történt – rögzítve azonban azt is, hogy ha a károkozás „túrhetetlen” (vagyis különösen nagy értékcsökkenés állt volna be a károsult vagyonaiban), akkor annak bírói közreműködéssel megbecsült értékét is meg kell fizetnie a károkozónak.⁷ Ez a rendelkezés két rendkívül fontos következtetés levonására kínál lehetőséget. Egyrészt eszerint a zálogolás értéke – s ezáltal a kiszabott büntetés –

nem az okozott kár mértékéhez, hanem a károkozó cselekmények számához igazodott, ami valójában logikusan következik az eddig ismert gyakorlatból, itt már azonban forrásszinten is adatolható szabályszerűségként jelentkezik. Másrészt pedig a Hármaskönyv és Négyeskönyv vonatkozó rendelkezésétől eltérően, a 17. század végi Székelyföldön – legalábbis néhány helyen, lokális szinten – már kialakulni látszik olyan gyakorlat is, amely szerint a károsultra azonos faluban élő károkozót nemcsak a „tilalom terhe” megfizetésének szokásos kötelezettsége, vagyis bírság sújtotta, hanem a ténylegesen okozott kár becsü szerinti megtérítésének kötelezettsége is, amennyiben az okozott hátrány kifejezetten súlyos volt. Ez véleményem szerint a jogellenességről alkotott korabeli felfogásban bekövetkező apró, de igen lényeges változás lenyomata. A Hármaskönyv által is tükrözött felfogás szerint ugyanis – ahogy azt Landi Balázs meggyőzően kifejtette – a közösség tagjainak a belső, kölcsönösen elvárt magatartás-mértékhez kellett igazodniuk, s csak a közösségen kívülállóknak jogellenes magatartása esetében vált szükségessé egy objektív felelősség alapító körülmény (az okozott kár) figyelembe vétele.⁸ Az idézett homoródszentpáli falutörvény rendelkezése azonban arról árulkodik, hogy a közösség ekkor már nemcsak a saját normáinak a tiszteletben tartását várta el tagjaitól, hanem adott esetben a magatartás eredményére – ti. az okozott jelentősebb kárra – is tekintettel volt. Homoródszentpál falutörvénye egyébként az idegenek által okozott mezei károkról külön is megemlékezett, amelyek kapcsán szintén lehetővé tette a zálogolást, kifejezetten a kártérítés biztosítására, a régről ismert gyakorlatnak megfelelően.⁹ Maguk a mezei kártételek egyébiránt igen változatosak lehettek: ilyenek voltak természetesen a már sokszor említett, állatok által okozott károk, amelyek alapvetően az adott károkozó állat lefoglalásával jártak együtt.¹⁰

A törvénykezési jegyzőkönyvek bejegyzéseiben többször megkülönböztették az állatnak szándékosan a tilalmasba történő vezetését,¹¹ illetve a gondatlanságból, a marha „szaladása” miatt bekövetkezett károkozást.¹² Bár természetesen erre írásban egyáltalán nem utaltak mindig, mégis úgy tűnik, hogy Tringli István véleményével¹³ ellentétben, a joggyakorlat igenis tekintettel volt a károkozás szándékos vagy gondatlan jellegére. Maga a zálogolás egyébként ettől a különbségtételtől függetlenül alkalmazható volt, a zálogba vett jószág kiváltásakor, a károkozó által meg-

⁵ IMREH István 1983, 299.

⁶ Uo., 302.

⁷ Uo., 322.

⁸ LANDI Balázs Zoltán 2014, 17–18.

⁹ IMREH István 1983, 324.

¹⁰ CSÁL, Fond 26, fol. 152r; OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 6^r.

¹¹ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 204^r; SzOkl, Ús, I, 245.

¹² OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 118^r.

¹³ TRINGLI István 2022, 57–58.

fizetendő összeg („a tilalom terhe”) kapcsán viszont már volt jelentősége ennek a körülménynek is, ahogy az például Uzon 1699-es falutörvényéből kitűnik. Sőt, ugyanez a rendtartás a károkozó vétkességi fokának értékelésére különösen nagy hangsúlyt fektetve, kiemelte a „szaladás” köréből a pásztorok mulasztása (tipikusan az állatok őrzése közben történő elalvása) miatt bekövetkezett károkat, amelyeket nagyobb bírsággal sújtott, mint a „szaladás” miatt kárt okozó állatok tulajdonosait, de nem egészen olyan súlyosan, mint azokat, akik szándékosan hajtották a marháikat mások földjére.¹⁴ A falutörvény ezen rendelkezésében nyilvánvalóan a kifejezetten állatok őrzésével megbízott személyekkel szembeni többletelvárás, az általában elvárható meghaladó gondosság és körültekintés tanúsítása iránti igény manifesztálódott. Az állatok általi károkozásokon kívül továbbá zálogolásra kerülhetett sor az adott földterületnek a tulajdonos tudta és beleegyezése nélküli használata miatt is, például szántás, kaszálás, aratás vagy ott végzett egyéb speciális munkák, például kenderáztatás,¹⁵ vagy az adott földterületnek a zálogoló érdekeit sértő módon történő bekerítése miatt is.¹⁶

A Hármaskönyv és a Négyeskönyv által a mezei kártételek mellett említett, valamint a későbbi gyakorlatban is meghatározó szerepet játszó, tilalmas erdőkben történő favágás („erdőlés”) miatti zálogolás szintén szerves része volt a székelyföldi joggyakorlatnak is. E kérdéskört tekintve, a falutörvények elsődleges feladata – hasonlóan a mezei kártételekhez – nem magának a zálogolás lehetőségének, hanem az egyes részletszabályoknak a rögzítése volt. Homoródszentpál említett 1670-es falutörvénye például eltérő eljárást állapított meg akkor, ha az erdőlés fejlett, szálfákat tartalmazó (ún. „felelesztett” erdőben), illetve ha kisebb fakkal rendelkező, tűzifának való erdőben történt. Előbbi esetben ugyanis a szálfánaként egy forintra történő zálogolás értékének csak a fele illette meg az erdő tulajdonosát, a másik fele a falunak járt, utóbbi esetben viszont a teljes egy forint az erdő tulajdonosát illette. Ennek a különbségtételnek a háttérében az egyes erdőtípusok védelmének eltérő célja állhat: míg a szálfakerdők védelme hosszú távú közösségi érdek is, addig a tűzifának való erdő védelme közvetlenül a tulajdonosok rövid távú igényeinek kielégítését hivatott biztosítani.¹⁷ Érdemes továbbá

megfigyelni, hogy az erdő típusa – a mezőn okozott kár mértékéhez hasonlóan – nem befolyásolta a zálogolás értékét, ez ugyanis ez esetben is a károkozó cselekmények számához igazodott.¹⁸ Míg azonban a mezei kártételek kapcsán kijelenthető, hogy a károsult igénybe vehette a bírót, illetve a faluközösség támogatását a zálogolás foganatosításához, ha arra szüksége volt,¹⁹ addig az erdőlés miatti zálogolás kapcsán már a Székelyföldön belüli gyakorlat sem volt egységes abban a tekintetben, hogy a zálogolást a károsult is végezhetette-e, vagy csak a közösség nevében eljáró előljárással. A homoródszentpáli falutörvény a tűzifának való erdő esetében egyértelműen rögzítette a károsult jogát a zálogolás foganatosítására. Bár a felelesztett erdők kapcsán ugyanitt nem állapították meg minden kétséget kizáróan, hogy az ebben történő erdőlés miatt csak az előljárással zálogolható, közvetve mégis erre következtethetünk abból a szabályból, hogy ha a bírót nem zálogolta volna meg a felelesztett erdőben erdőlő személyt, akkor a károsult a kötelességét elmulasztó bírótól vonhatott el zálogként egy dolgot, tehát vélhetően a zálogolás joga, de egyben kötelezettsége is az előljárással vezetőjéé volt.²⁰ Ezzel ellentétben, a csíkszentmihályi falutörvény (1639) kifejezetten megtiltotta, hogy a károkozótól a károkozás helyszínén (vagyis az erdőben) bárki lefoglalja az állatait. Ehelyett az előljárással egy tagjának kellett a károkozótól, a házában megfelelő zálogot kérni.²¹ Csíkszenttamás falutörvénye (1676) viszont egyértelműen bárki számára lehetővé tette, hogy azt, aki a falu tilalmas tölgyerdejében fát vág vagy hord, megzálogolja.²²

Ezen a ponton említendő meg Bölön esete, ahonnan az első eddig ismert falutörvény az 1690. évi bölöni vártemplomi törvényként ismert rendtartás volt,²³ amellyel kapcsolatban azonban már Coroi Artur is feltételezte, hogy egy korábbi falutörvényen nyugodhatott.²⁴ Coroi e feltételezését alátámasztja Miklósvárszék törvénykezési jegyzőkönyvének egy 1680. évi bejegyzése, amely szerint a falunak olyan régi rendtartása volt, hogy aki a falu tölgyerdejében a faluközösség engedélye nélkül fát vágna, azt a falu esküdtje megzálogolhatja. Mivel pedig az itt rögzített konkrét per felperesének – aki a falut el kívánta marasztalni a szerinte jogszerűtlen zálogolás miatt – a szolgája a falu engedélye nélkül vágott fát, ezért

¹⁴ IMREH István 1983, 335–336.

¹⁵ SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 66. Köszönettel tartozom a Székely Nemzeti Múzeumnak és különösen Boér Hunornak, a múzeum könyvtárájának, amiért a jegyzőkönyvet digitalizált formában rendelkezésemre bocsátották.

¹⁶ SzOkl, Ús, II, 273.

¹⁷ A székely falutörvényekből tükröződő ökológiai gondolkodásra vonatkozóan lásd R. VÁRKONYI Ágnes 2021, 56–59.

¹⁸ IMREH István 1983, 321–322.

¹⁹ Uo., 322.

²⁰ Uo., 321–322.

²¹ Uo., 299.

²² SzOkl, VI, 358; IMREH István 1983, 327.

²³ IMREH István 1983, 330–332.

²⁴ COROI Artur 2007, 379.

a falut a bíróság felmentette, jogszerűnek nyilvánítva a zálogolást.²⁵ Ebből pedig az következik, hogy – még ha nem is kizárólagosan, de – a falusi előljárásnak is joga volt zálogolást alkalmazni a tilalmasban erdőlő személyekkel szemben. Egyúttal pedig ez az adat azt is bizonyossá teszi, hogy Bölönnek valóban volt 1690 előtt, sőt, még 1680 előtt is falutörvénye – tekintve, hogy ebben az 1680-as perben arra már régi rendtartásként utaltak –, amely tehát jelenlegi tudásunk szerint a legkorábbi (közvetett) adatolású miklósvárszéki falutörvény is egyben.²⁶

Ugyanezzel a kérdéskörrel kapcsolatban egy további tanulságos eset az orbaiszéki özvegy Demjén Tamásné ügye 1630-ból, amelyről nem is törvénykezési jegyzőkönyvi bejegyzés, hanem annál a tényállás jóval pontosabb leírását tartalmazó, az orbaiszéki tisztekhez szóló kérelem maradt fenn. Ebben Demjén Tamásné kifejtette, miszerint annak ellenére, hogy Gelence faluban lakóhellyel rendelkezett, s ezért mindig is jogosult volt a falu erdejének használatára, Kun István némely jobbágysai és más gelenceiek „az ország törvényével nem gondolván”, az erdőbe vezető úton rátámadtak a szolgálaira, őket halálosan megfenyegették, a láncukat pedig zálogképpen magukhoz vették, és eltiltották őket az erdőhasználatától. Az özvegy először Gelence falun kérte számon az őt ért sérelmet, az előljárással azonban – minthogy elismerték az özvegy erdőhasználati jogát – jelezte, hogy nem az ő megbízásából történt a zálogolás. Demjén Tamásné ezért az orbaiszéki tisztek támogatását kérte lánc visszaszerzéséhez, továbbá azt, hogy – ha a falusiak kétségbe vonják az ő erdőhasználati jogát, akkor – mint faluközösség zálogolja meg őt, hogy egyértelmű legyen, ki ellen kell pereskednie igazának bizonyítása végett. A *supplicatio* hátoldalára került feljegyzés szerint az orbaiszéki tisztek a lánc visszaadását rendelték el, jogszerűtlennek tekintve annak lefoglalását.²⁷ Ez az ügy tehát szintén arra látszik utalni hogy a faluközösség előljárással mindenképpen megillette a zálogolás joga. Azt ugyan nem lehet kizárni, hogy erre az egyes falusiaknak is joguk volt – hiszen a lánc visszaadására vonatkozó döntés alapjául nem csak az szolgálhattott, hogy a zálogolók nem foglalhatták le Demjén

Tamásné láncát, hanem az is, hogy ezt jogalap nélkül cselekedték, mivel Demjén Tamásné jogszerűen használta a falu erdejét. Az a tény ugyanakkor, hogy maga a sértett is először a faluközösséget „gyanúsította” a zálogolással, illetve az arra vonatkozó kérelme, hogy amennyiben erdőhasználati jogát vitatják, akkor a falu mint közösség zálogolja meg őt, arra látszanak utalni, hogy ezzel a joggal a gyakorlatban elsődlegesen az előljárással élhetett. Egyébiránt az a körülmény, hogy az erdőlés miatt megzálogolt személy rendelkezett-e a településen örökjogon jószággal, s ezáltal jogszerűen használta-e a falu erdejét vagy sem, több más esetben is hasonló jogvita alapjául szolgált.²⁸ Ami az erdőlés miatt zálogolás alá vont dolgok körét illeti, a leggyakrabban igavonó vagy más oda terelt állat,²⁹ lánc³⁰ vagy fejsze³¹ volt a lefoglalás tárgya, bár ahogy fentebb láttuk, az egyes falusi rendtartások úgy is rendelkezettek, hogy az erdőlő személy házatól kell egy „illendő” zálogot elhozni.³²

Míg a Hármaskönyv és a Négyeskönyv csupán ezen eddig bemutatott két esetkört, a mezei kártételeket és a tilalmas erdőben történő erdőlést említették olyan cselekményekként, amelyek zálogolást vonhattak maguk után, addig a székelyföldi források tanúsága szerint erre számos más élethelyzetben is sor kerülhetett. Ezzel az eszközzel élhetett az érdekeltek mindenképpel akkor, ha vagyoni jellegű követelése állt fenn egy másik személlyel szemben, tehát tipikusan adósság visszafizetésének vagy a kezességvállalásban rögzített helytállási kötelezettség teljesítésének a kikényszerítése céljából. Bár a jelenleg ismert 16–17. századi falutörvényekben nem találunk e gyakorlatra vonatkozó rendelkezéseket, annak kifejezetten gyakori alkalmazásáról tanúskodnak a székelyföldi törvénykezési jegyzőkönyvek. Egyrészt ugyanis számos konkrét esetet ismerünk, amikor a hitelező az adóssal szemben fennálló követelésének a biztosítására foglalt le tőle bizonyos vagyontárgyakat,³³ másrészt pedig a megzálogolt személyek a bíróság előtt visszatérő kifogásként, illetve védekezésésként hozták fel, hogy a másik félnek sem adóssai nem voltak, sem olyan ügyben kezességet nem vállaltak, amelyért őket a zálogolóval szemben helytállási kötelezettség terhelné.³⁴ Különö-

²⁵ SÁL, Fond 31, Inv. 2, Fasc. 14, fol. 17^r.

²⁶ Vö. COROI Artur 2007, 392–398.

²⁷ SÁL, Fond 53, Fasc. 1, fol. 6–7.

²⁸ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 176^v, 183^v. A falu lakói ugyanis a közös használatú erdőket és legelőket szabadon használhatták. (EGYED Ákos 2013, 134.)

²⁹ MNL OL, R 363, 1, fol. 232^r; SzOkl, Ús, I, 241; IMREH István 1983, 321–322.

³⁰ SÁL, Fond 53, Fasc. 1, fol. 6–7; OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 193^r.

³¹ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 118^v, 182^v.

³² IMREH István 1983, 299.

³³ KÁL, Fond 19, I/2, No. 529; MNL OL, R 298, 11, fol. 25^v, 32^v, 38^v; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 11^r–12^v, 16^v, 67^v, 90^v. Bár ez az adósság legtöbbször egy vissza nem fizetett, akár pénzbeli, akár természetbeni – például gabona, bor vagy valamilyen munkaeszköz – kölcsönt jelentett, természetesen más élethelyzetekből is adódhatott. 1699-ben például a kőröspataki Balázs István, aki korábban a szintén kőröspataki Bedő Sámuel bérese volt, elmaradt bére – 7 forint, egy zeke, egy harisnya és egy ing – biztosítására foglalt le korábbi munkaadójától egy ökröt. (MNL OL, R 298, 11, fol. 30.)

³⁴ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 190^r, 206^r, 210^r; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 91^v–92^v; SzOkl, Ús, II, 30.

sen ez utóbbi kifogás kvázi formulaszerű használata az, amelyből egyértelműen arra következtethetünk, hogy a vagyontárgyaknak adósság miatti zálogba vétele a jogviták rendezésének napi szinten alkalmazott eszköze volt.

Tulajdonképpen az adósság miatti zálogolás egy speciális esetének tekinthető az adóhátralék miatti zálogolás, amely – az adósság miatti zálogoláshoz hasonlóan – része volt még a 18–19. századi praxisnak is, tehát szintén nem ismeretlen a jog- és történet-tudomány előtt. Mivel azonban a székely falutörvények az ekkor követendő eljárásról is csak a 18–19. században rendelkeztek, a szakirodalom is inkább csak ezt az időszakot vizsgálta.³⁵ Az udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek tanúsága szerint ugyanakkor a zálogolás már a 16. század végén is egy készségi szinten alkalmazott eszköz volt az adóhátralék befizetésének kikényszerítésére. Az adószedésre kijelölt személyek azoktól, akik az adó rájuk eső részét nem tudták vagy nem akarták megfizetni, zálogképpen lefoglaltak valamilyen vagyontárgyat (amelynek nem feltétlenül kellett haszonállatnak lennie, lehetett használati tárgy is, például egy rézmozsár), amelynek tényét a zálogolók az általuk vezetett *regestum*-ban írásban is rögzítették, a zálogtárgyat pedig maguknál tartották, amíg a megzálogolt személy az adót be nem fizette.³⁶ A *regestum* vezetése azon zálogtárgyakról, amelyeket a falu mint közösség foglalt le az egyes személyektől, egyébiránt egyáltalán nem egyedülálló jelenség. Megemlékezett ilyenről például Csíkszentmihály 1639-es falutörvénye is (ahol nem is falusinten vezettek egy egységes *regestumot*, hanem a két tízesben egy-egy esküdt külön-külön vezetett ilyet). Gyergyószékben 1669-ben pedig az egész székre kiterjedően kötelezővé tették a *regestum* vezetését a zálogolás egy speciális, később bővebben bemutatásra kerülő esetkore – a kerítések ki nem javítása miatti zálogolás – kapcsán.³⁷ Sőt, valamiféle *regestum* vezetését sejtethetjük a kézdiszéki Alsócsernátonban is a település 1666. évi falutörvénye alapján, amely előírta, hogy a falu nevében történő zálogolás során lefoglalt dolgokat a *perceptor*³⁸ kezébe kellett adni. Ezeket ő az elöljáróság tudta és beleegyezése nélkül nem adhatta ki, ha pedig ezen engedély bir-

tokában ki is adta volna, a zálog kiadásáról akkor is feljegyzést kellett készítenie.³⁹

A zálogolás jogalapjául szolgálhatott az adott szűkebb közösség más normáinak a megszegése is, amely esetekben az egyes dolgok zálogképpen lefoglalása vélhetően a kiszabandó bírság biztosítására szolgált, és amellyel kapcsolatban kifejezetten széles körben nyerhetők ki adatok a kora újkori székelyföldi forrásokból, természetesen ismételtelen elsődlegesen a falutörvényekből, valamint a törvénykezési jegyzőkönyvekből. Klasszikus normaszegés miatti záloglás történhetett, ha valaki a szemetét az útra hányta,⁴⁰ vagy ha valaki vasárnap munkát végzett, jöllehet annak megítélése kapcsán, hogy pontosan mit tekintettek a vasárnapi munkavégzés tilalmába ütköző cselekménynek, és mit nem, eltérhettek a vélemények akár falun belül is. E kérdéskörhöz szolgált az izgalmas adalékot egy 1693-as sepsiszéki eset, amely során Antos György állt perben Magyarós faluval. A magyarósiak ugyanis megzálogolták Antos György egy jobbágyát, Oláh Jánost, aki aratás idején „az éhségtől viseltetvén”, megrostált fél véka búzát vasárnap délután. A sepsiszéki cirkálók⁴¹ előtt folyó perben a cirkáló bírák helyt adtak Antos György mint felperes keresetének, s elmarasztalták a falut a jobbágy megzálogolásáért, nem tekintve a vasárnapi munkavégzési tilalom körébe tartozó cselekménynek az Oláh János által elvégzett munkát.⁴²

Visszatérve a zálogolás lehetséges jogalapjaihoz, az elöljáróság megzálogolhatta a falusiakat például a közösséget terhelő költségekhez történő hozzájárulás megtagadása miatt, mint például a pap bére,⁴³ vagy az egész falut – például lopott marha nyomának fel nem vétele miatt⁴⁴ – terhelő büntetés megfizetése.⁴⁵ Zálogolásra kerülhetett sor továbbá az elöljáróság utasításainak való, megfelelő indok nélküli ellenszegülés miatt is (például a bíró által összehívott falugyűlésen való részvétel elmulasztása vagy a bíró egyéb okból történő, különösen tolvaj elfogását célzó csengetésének figyelmen kívül hagyása esetén).⁴⁶ Szintén megzálogolták azt a személyt, aki a bírói tisztséget, amire megválasztották, nem akarta volna „elviselni” (vagyis elvállalni),⁴⁷ sőt magukat az elöljárókat (bíró, esküdtek) vagy a falu megbízásából eljáró, illetve al-

³⁵ BODOR György 1968, 259; IMREH István 1973, 270; Uő 1983, 136; IMREH István – PATAKI József 1992, 88.

³⁶ SzOkl, Ús, I, 38, 40–41, 73. Az adó befizetésének elmaradása miatti zálogolással a 17. század végi Marosvásárhelyen is találkozunk. (PÁL-ANTAL Sándor 2003, 61.)

³⁷ MNL OL, R 363, 2, fol. 19.

³⁸ A *perceptor* ezen a helyen nem kifejezetten adószedő, hanem a falu egyfajta számvevőjét jelenti. (IMREH István 1983, 64–65.)

³⁹ Uo., 309, 312–313.

⁴⁰ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 175'.

⁴¹ A cirkálás jogintézményére vonatkozóan lásd RÁCZ Balázs Viktor 2022, 72–90.

⁴² OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 111'.

⁴³ KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen 1885, I, 41; IMREH István 1983, 291.

⁴⁴ Vö. Appr. Const., III, 34, 1.

⁴⁵ IMREH István 1983, 335.

⁴⁶ Uo., 340.

⁴⁷ Uo., 325.

kalmazásában álló egyéb személyeket (kertbíró, serlátó, pecsenyelátó, *perceptor*, pásztor) is megzálogolhatták, ha kötelezettségeik teljesítését elhanyagolták volna.⁴⁸ A zálogolás ezen körébe sorolhatók azok az esetek is, amikor a zálogképpen lefoglalásra a közösség érdekében elvégzendő munka, például szekeres- és postaszolgálat teljesítése (szekérszer, postaszér)⁴⁹ vagy híd- és útjavítási munkálatokon való részvétel megtagadása miatt került sor.⁵⁰

Végül egy, a falutörvényekben és a törvénykezési jegyzőkönyvekben egyaránt kifejezetten nagy hangsúllyal szereplő lehetséges zálogolási jogalapra kell kitérnünk, ez pedig a kerítések kijavítását elmulasztókat érintő zálogolás. A székelyföldi falvakban a kerítések állapotát időről-időre kertbírák ellenőrizték, akik először felszólították a kerítések tulajdonosait a hibák kijavítására, majd pedig, ha ezt elmulasztották volna, akkor őket megzálogolhatták, illetve megbüntethették, amely zálogolási és büntetési tételek annál nagyobbra duzzadtak, minél tovább halogatta a kerítés tulajdonosa annak megjavítását. Ennek célja nyilvánvalóan az állatok esetleges tilalmasba tévedésének megakadályozása volt, tehát a kerítések ellenőrzése, valamint a kerítés hanyag tulajdonosának megzálogolása, illetve megbüntetése az állatok által okozott károk megelőzését szolgálta, egyfajta preventív szerepet töltött be. A kertbírák feladatairól nem csupán Csíkszentmihály és Homoródszentpál falutörvényei rendelkeztek behatóan a korszakban,⁵¹ hanem például az orbaiszéki törvénykezési jegyzőkönyvekben is találunk konkrét példát a kertbíró által végzett zálogolásra.⁵² Gyergyószékben pedig – ahogy arra már korábban utaltam – egy ízben kifejezetten részletesen foglalkoztak a kerítések ellenőrzésének menetével. Itt 1669-ben nem külön kertbírák, hanem kifejezetten a falubírák feladatává tették, hogy évente kétszer (Szent György napja, vagyis április 24. és Szent Demeter napja, vagyis október 26. körül) vizsgálják meg a kerítéseket. Akik az azokban talált hibákat egy hét alatt nem javították volna ki,

azokat a bírának meg kellett zálogolniuk, neveiket pedig rögzíteniük kellett egy *registumban*, amelyet majd az alkirálybírónak kellett továbbítaniuk, aki ez alapján büntette meg az abban felsorolt személyeket, tizenkét forintra. E rendelkezés célja ugyan nem kifejezetten a zálogolási folyamat szabályozása volt, hanem mindenekelőtt a falusi eljárások tehermentesítésének,⁵³ illetve esetleg az alkirálybírók által a falvakra gyakorolt nyomás korlátozásának igénye hívhatta azt életre – ti. az alkirálybíró ezután nem rendelhette el más időpontban a kerítések ellenőrzését, s ő maga sem ellenőrizhette vagy saját emberével nem ellenőriztethette azokat –, mégis kifejezetten értékes adalékot szolgáltat a zálogolás jogintézmények történetéhez is.⁵⁴

A zálogolás alá vont dolog kiváltása

A zálogképpen lefoglalt dolog kiváltására több szabályszerű út is kínálkozott. A legtriszább helyzetet az teremtette, ha a zálogolás alá vont dolog tulajdonosa a zálogoló felé fennálló tartozását nem vitatta, s a zálogolás jogszerű voltát elismerve, a kiszabott bírságot, az okozott kárt, az adóhátralékát vagy más adósságát megfizette, amely utána a zálogtárgy ismét az ő birtokába került. Mivel azonban a fennálló tartozás elismerésével és megfizetésével a jogvita lényegében lezárult, a kiváltás ezen minden bizonnyal gyakran előforduló módjára a források inkább csak közvetve utalnak. Például egy 1589-es udvarhelyszéki tanúvallatási jegyzőkönyvben a vallomásokból kitűnik, hogy az adóhátralékért zálogba vett dolgot addig vették zálogba az adószedők, amíg a megzálogolt nem teljesíti adófizetési kötelezettségét,⁵⁵ tehát ezt pótolva minden bizonnyal szabályosan kiváltható volt a zálogtárgy.

A zálogolás alá vont dolog kiváltásának egy másik lehetséges és szintén széles körben alkalmazott módja az volt, amikor a megzálogolt személy a zálogtárgy helyébe egy kezes állított a vele szemben fennálló

⁴⁸ Uo., 321, 326.

⁴⁹ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 181^{r-v}, 184^r, 195^v; IMREH István 1983, 340.

⁵⁰ SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 139^r.

⁵¹ IMREH István 1983, 300, 323–324, 326.

⁵² SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 89^r.

⁵³ A kerítések állapotának ellenőrzése és a javítási munkák elvégzése minden bizonnyal jelentős terhet rótt az eljárásra, illetve a faluközösség tagjaira. Szintén Gyergyószékben maradt fenn egy hosszabb tanúvallatási jegyzőkönyv egy oldalas töredéke, amelyben a vallomások utalnak egy szerződésre, ahol a remeteiek vállalták, hogy vagy kerítéssel, vagy pásztor felfogadásával elejét veszik annak, hogy az állataik kárt tegyenek a szárhegyiek szénafüvében. A remeteiek viszont – mivel „azon kívül sok kertet kell tartaniuk” – végül egy pásztor felfogadását tudták csak vállalni.

(CSÁL, Fond 26, fol. 152^r.)

⁵⁴ MNL OL, R 363, 2, fol. 19^r. Csík-, Gyergyó- és Kászonszékben egyébként még 1650-ben született az első olyan rendtartás, amely a vetéskerteknek, vagyis a gabonával bevetett határrészeket az állatkároktól megvédeni hivatott kerítéseknek az elkészítését szabályozta. Ez azonban még csupán az elkészítendő kerítéssel szemben támasztott minimumkövetelményeket (8 arasznyi magasság, megfelelő minőség), a falusi bírák és esküdtek kötelezettségeit és a büntetési tételeket rögzítette, az alkirálybíró szerepéről, a *registum* készítéséről, illetve a zálogolás lehetőségéről még nem emlékezett meg, igaz, ez utóbbi lehetőséggel vélhetően már ekkor is élhettek a falusi bírák – lásd például Csíkszentmihály ezen rendtartásnál korábbi falutörvényét. (Vö. KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen 1885, I, 91; IMREH István 1983, 300.)

⁵⁵ SzOkI, Ús, I, 40–41.

követelés biztosítására. Erre vélhetően elsődlegesen akkor kerülhetett sor, ha a megzálogolt személy vitatta, vagy vitatni kívánta a zálogoló követelésének jogszerű voltát. Bár a kezességállítás lehetőségét ilyen ügyekben a Hármaskönyv még nem említette, csupán a Négyeskönyv,⁵⁶ mindenképpen hihetünk Tringli István azon megállapításának, hogy ez a gyakorlat nem a két szokásjog-gyűjtemény összeállítása közötti időben alakult ki, hanem egy régebbi szokást tükrözött.⁵⁷ A 17. századi székelyföldi joggyakorlatban a jelenséget a „törvényre kezesen való kivétel” formulával jelölték, amelyben a „törvény” kifejezéssel utaltak arra, hogy a megzálogolt személy a kiváltással egyúttal vállalta a perbe bocsátkozás kötelezettségét is. Ebből következik, hogy nemcsak a zálogoló tartozott kiadni a zálogtárgyat, ha a megzálogolt kezest állított – hiszen ellenkező esetben a hatalmaskodás büntetését kellett volna megfizetnie –,⁵⁸ hanem a megzálogolt is köteles volt perbe bocsátkozni. Ellenkező esetben a vállalt kötelezettsége megszegése miatt a zálogtárgy kivételét jogalap nélkülinek (*indebita*) nyilvánítva, a megzálogolt személyt a szerződészegés és patvarkodás szankciójában, azaz *calumnián* marasztalták el.⁵⁹ Ugyanez volt a következmény abban az esetben is, ha bizonyítást nyert, hogy valóban állt fenn olyan tartozása a megzálogolt személynek a zálogolóval szemben (akár káresemény, akár adósság vagy normaszegés miatt), ami megfelelő jogalapot szolgáltat a zálogolásra.⁶⁰ Szintén szerződészegés miatt szankcionálták továbbá azt a személyt – vagy akár teljes faluközösséget –, aki – vagy amely – ígéretet tett a kezes állítására, de valójában nem állított kezest,⁶¹ illetve azt a zálogolót is, aki bár megígérte a zálogtárgy kiadását a kezességállítás után, de ezt mégsem tette volna meg.⁶²

Végül kiváltható volt a zálogtárgy egy másik zálogtárgy átadásával is (tulajdonképpen a zálogtárgy cseréjével), amely lehetőségéről már a Hármaskönyv és a Négyeskönyv is megemlékezett.⁶³ A székelyföldi

di joggyakorlat vizsgálata során azonban az látható, hogy e kiváltási mód erősen szubszidiárius jellegűvé vált a másik két kiváltási módhoz képest. Alkalmazására minden valószínűség szerint inkább csak akkor került sor, ha a megzálogolt személy nem vitatta tartozása fennállását (vagy legalábbis nem kívánt azonnal perbe bocsátkozni), de azt az adott helyzetben megfizetni nem tudta, a zálogolás alá vont dolog azonban mint munkaeszköz nélkülözhetetlen volt számára (például egy igavonó szarvasmarha), s helyette inkább késznek mutatkozott egy olyan dolog átadására, amire kevésbé volt szüksége a létfenntartáshoz. Udvarhelyszéken például 1592-ben előfordult, hogy a megvásárolt, de ki nem fizetett búza árért lefoglalt marhák helyett az adós inkább egy földet kínált fel a hitelezőjének zálogként (aki azonban csak olyan földet volt hajlandó elfogadni, amely közel helyezkedett el az övéihez).⁶⁴ Ugyanitt 1596-ban egy föld jogellenes bekerítése miatt behajtott ökröket váltott ki az adós egy lánca zálogba adásával.⁶⁵ A zálogtárgy cseréjének lehetősége azonban a későbbiekben is fennállt, arra ugyanis még 1697-ből is ismerünk példát Sepsiszékből, amikor a Szentkirály falva által lefoglalt lovak helyett más, pontosabban meg nem nevezett zálogtárgyat adtak az adósok.⁶⁶

A zálogadást visszautasítókhoz hasonlóan,⁶⁷ azoknak is szigorú büntetéssel kellett szembenéznük, akik a zálogtárgyat a zálogolást foganatosító eljárás kezéből erőszakkal (vagy legalábbis nem a fentebbi, szabályosnak nevezhető módokon), gyakran szitkozódások közepette vették vissza. A büntetési tételek településenként változtak: Csíksomlyó megyében a kiszabott bírság ekkor tizenkét forint (1608, 1688, 1692),⁶⁸ Csíkszentmihályon hat forint (1622, 1639),⁶⁹ a marosszéki Iszlóban (1625)⁷⁰ és az udvarhelyszéki Kissolymoson „a falu bírsága”, vagyis – legalábbis Kissolymos esetében – három forint (1659),⁷¹ Alsócsernátonban pedig egy forint (1666) volt.⁷² Homoródszentpálon a szankciók egyrészt aszerint

⁵⁶ Quadrip., IV, 55.

⁵⁷ TRINGLI István 2022, 59.

⁵⁸ MNL OL, R 363, 2, fol. 3^v; OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 111^v, 121^v, 184^r, 195^{r-v}; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 8^v, 57^r, 87^r.

⁵⁹ SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 12^{r-v}, 138^v. A megzálogolt személy perbe bocsátkozási kötelezettsége szempontjából tanulságos eset volt Péter Benedek mint megzálogolt személy és Bodó Bartalis mint zálogoló ügye 1634-ből Csíkszékből. A megzálogolt Péter Benedek, amikor kezest állított, ragaszkodott ahhoz, hogy az ügy Csíkszék törvényszéke elé kerüljön, Bodó Bartalis viszont – aki Péter Benedeknek egy lovat foglalta le – csak azzal a feltétellel lett volna hajlandó kiadni az állatot, hogy a pert helyi szinten, az esküdtek előtt tárgyalják meg. Ez arra látszik utalni, hogy a felek az eljáró fórum kiválasztásával kapcsolatban akár bizonyos fokú autonómiával is rendelkezhetek. (MNL OL, R 363, 1, Nr. 196–197.)

⁶⁰ MNL OL, R 298, 11, fol. 25^v, 30^v; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 11^r, 53^r, 57^r, 65^r, 67^r.

⁶¹ OSZK, Kt, Fol. Hung. 953, fol. 12^v.

⁶² Uo., fol. 15^r, 193^r; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 15^v.

⁶³ Trip., III, 33; Quadrip., IV, 55.

⁶⁴ SzOkl, Ús, II, 30.

⁶⁵ Uo., 273.

⁶⁶ MNL OL, R 298, 11, fol. 17^v.

⁶⁷ KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen 1885, I, 125; IMREH István 1983, 300, 338.

⁶⁸ IMREH István 1983, 287.

⁶⁹ Uo., 299.

⁷⁰ MNL OL, P 678, fol. 185^r. (Közreadja: OBORNI Teréz 2014, 120.)

⁷¹ IMREH István 1983, 302.

⁷² Uo., 308, 312.

differenciálódtak, hogy a zálogtárgyat a kertbíró vagy az előjáróság valamely tagja (bíró vagy esküdt) kezéből vette vissza a megzálogolt személy – előbbi esetben ugyanis a bírság 50 dénár volt, míg utóbbi esetben egy forint –, másrészt pedig az elkövetési mód szerint is, tudniillik ha a visszavétel felfegyverkezve történt az előjáróság valamely tagjától, akkor a bírság már három forint volt.⁷³ Csík-, Gyergyó- és Kászonszék 1650. évi statútuma szintén rendelkezett a zálogolást végző széki tisztviselők védelméről, 12 forintos bírsággal rendelve büntetni azokat, akik a zálogtárgyat erőszakkal visszavették a tisztektől.⁷⁴ Ezek a szankciók egyrészt az eljáró tisztviselők biztonságát voltak hivatottak garantálni, másrészt a kilátásba helyezett hátrányos jogkövetkezmény magának az eljárásnak a sikeres végrehajthatóságát is előmozdította. Ha a zálogtárgyat nem az előjáróság, hanem magánszemély foglalta le, és tőle vette volna vissza a megzálogolt személy a fentebb tárgyalt szabályos kiváltási lehetőségektől (kár/zálogérték megfizetése, kezesállítást, másik zálogtárgy átadása) eltérő módon (tipikusan erőszak alkalmazásával), akkor tettét a törvénytörés hatalmaskodásként értékelte, és annak szokásos szankciójával sújtotta.⁷⁵

Természetesen olyan szituáció is előállhatott, amelyben a megzálogolt személy a zálogtárgyat nem váltotta ki, s ezért joggal merülhet fel a kérdés, hogy ilyen esetben mi lett a lefoglalt dolgok sorsa? A joggyakorlat vélhetően ebben a tekintetben sem volt egységes, még a Székelyföldön belül sem, s a források is igen szűkszavúak a kérdést illetően. Elsősorban Marosvásárhely 1651. évi statútuma nyújt némi támpontot, amely egy éves jogvesztő határidőt állapított meg azon zálogtárgyak kiváltására, amelyeket a bíró a különböző normaszegések miatt kirótt bírságok vagy a kiszabott hatalmaskodás és patvarkodás büntetések fedezeteként foglalt le.⁷⁶ Tudjuk ugyan, hogy Udvarhelyszéken 1589-ben az előző évi adóhátralékok fejében zálogba vett vagyontárgyak egy részét még nem váltották ki az adószedéssel megbízott személyektől, de vélhetően ezek kiváltása is határidőhöz lehetett kötve. A zálogképpen lefoglalt,

de határidőben ki nem váltott dolgok pedig minden bizonnyal a megzálogolt személlyel szemben fennálló követelés kielégítésére szolgáltak: a különféle vagyontárgyakat eladhatták, az állatokat pedig levághatták, és a húsuikat kimérve, értékesíthették.⁷⁷ A törvénykezési jegyzőkönyvekben azonban arra is találunk példát, hogy maga az adós mondott le a zálogtárgy tulajdonjogáról a zálogoló javára, önként feladva ezzel a kiváltás lehetőségét, megszabadulva egyszermind az adósságtól is.⁷⁸

Összegzés

A zálogolás jogintézményének 16–17. századi történetével kapcsolatos ismereteink eddig szinte kizárólag a Hármaskönyvön és a Négyeskönyvön nyugodtak, a falutörvényeket, illetve a levéltári forrásokat inkább csak a 18–19. századi viszonyok vizsgálata során használta a kutatás. A jelen tanulmányban elemzett székelyföldi adatok ezért véleményem szerint több szempontból is bővítették a zálogoláshoz kialakított eddigi képet, különösen a zálogolás jogalapjául szolgáló cselekmények, illetve életviszonyok, valamint a zálogolás lefolytatására jogosultak köre, a *regestum* vezetésének gyakorlata és a zálogképpen lefoglalt dolog kiváltásának lehetséges módjai, valamint a zálogtárgy jogellenes visszavétele tekintetében. Egyúttal az egyes konkrét jogesetek vizsgálata lehetőséget biztosított a kora újkori jogi gondolkodás behatóbb megismerésére is, például a kártérítési kötelezettség faluközösségen belüli megjelenése, az erdőhasználati jog kérdése, a vasárnapi munkavégzési tilalom megszegésének megítélése, illetve a kerítések építésének, ellenőrzésének és javításának kötelezettsége kapcsán.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az NKFIH K139281 (*Az Erdélyi Fejedelemség kormányzat- és jogtörténetének forrásai*) projekt keretében készült (vezető kutató: Oborni Teréz). A lehetőséget ezúton is köszönöm.

⁷³ Uo., 324, 327.

⁷⁴ SzOkl, VI, 194.

⁷⁵ MNL OL, R 298, 11, fol. 17^v, 32; R 363, fol. 14^v; SZNM, K, Lsz. 65886, fol. 90^v.

⁷⁶ KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen 1885, I, 104.

⁷⁷ COROI Artur 2010, 237.

⁷⁸ MNL OL, R 298, 11, fol. 42^v.

Levéltári források

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (MNL OL)
 P 678: *Iszlay család iratai*
 R 298: *Erdélyi iratok*
 R 363: *Székely székek töredékes törvényszéki iratai*
- Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSZK),
 Kézirattár (Kt): *Székelyföld több községében fölvetett tárgyalási és vizsgálati jegyzőkönyvek in causa malorum et malefactorum*
 (Fol. Hung. 953)
- Romániai Országos Levéltár Hargita Megyei Hivatala, Csíkszereda – Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Harghita, Miercurea-Ciuc (Csíkszeredai állami levéltár – CSÁL)
 Fond 26: *Gyergyó társzék*
- Romániai Országos Levéltár Kolozs Megyei Hivatala, Kolozsvár – Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Cluj, Cluj (Kolozsvári állami levéltár – KÁL)
 Fond 19: *Aranyosszék*
- Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Irodája, Sepsiszentgyörgy – Arhivele Naționale ale României Biroul Județean Covasna, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgyi állami levéltár – SÁL)
 Fond 31: *Miklósvárszék*
 Fond 53: *Szentkatolnai Cseh család iratai*
- Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SZNM)
 Könyvtár (K): *Orbaiszéki törvénykezési jegyzőkönyvek (1686–1693)* (Lsz. 65886)

Irodalom

- Appr. Const. = *Approbatæ constitutiones regni Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum*, Ex Officina Nicolai Kis de Mísz-Tótfalu, Kolozsvár, 1696.
- Quadrip. = *Quadripartitum opus juris consuetudinarii regni Hungariae*, Zágráb, 1798.
- SzOkI = *Székely Oklevéltár*, I–VIII (szerk. Szabó Károly – Szádeczky Lajos – Barabás Samu), Kolozsvár, 1872–1934.
- SzOkI, Ús = *Székely Oklevéltár*, Új sorozat, I–VIII (szerk. Demény Lajos – Pataki József – Tüdös S. Kinga), Kriterion – Európa – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Mentor, Bukarest–Budapest–Kolozsvár–Marosvásárhely, 1983–2006.
- Trip. = *Werböczy István Hármaskönyve* (szerk. Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen), Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894.

*

- ÁGOSTON Péter
 1905 *A magyar zálogjog története*, Politzer-féle Könyvkiadó Vállalat, Budapest.
- BÉLI Gábor
 2014 *Magyar jogtörténet, A tradicionális jog*, Dialóg Campus, Pécs.
- BODOR György
 1968 Egy falutörvény a XIX. század elejéről, *Ethnographia*, LXXIX, 257–260.
- COROI Artur
 2007 Kísérlet a székely falutörvények és rendtartások statisztikai módszerekkel való vizsgálatára, *Acta Siculica 2007*, 373–404.
 2010 A háromszéki kilenc falu erdejének törvénye, 1713, II. rész, *Acta Siculica 2010*, 235–275.
- EGYED Ákos
 2013 *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1989-ig*, Pallas-Akadémia, Csíkszereda.
- FARAGÓ Dávid
 2021 Mihálypéterházi Ormányi Demeter sárosi alispán életútja, *Fons*, XXVII, 369–405.
- GULYÁS László Szabolcs
 2018 Lex et consuetudo: A magyarországi jobbágyköltözés középkori szabályrendszere, *Történelmi Szemle*, LX, 373–396.
- HEGYI Géza
 2012 A Szilágyság középkori birtokviszonyai, in: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)* (szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András), Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
 2021 Az erdélyi Mezőség birtokviszonyai a középkorban, in: *Középkori művészet a Szamos mentén. Templomok a Mezőségtől Beszterce-Naszódig* (szerk. Kollár Tibor), Kollár Iskola Alapítvány – Möller István Alapítvány, Kolozsvár–Budapest.
- IMREH István
 1973 *A rendtartó székely falu*, Kriterion, Bukarest.
 1983 *A törvényhozó székely falu*, Kriterion, Bukarest.
- IMREH István – PATAKI József
 1992 *Kászonszéki krónika 1650–1750*, Európa–Kriterion, Budapest–Bukarest.
- KOLOSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen
 1885–1904 *A magyarországi törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye*, I–V, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- LANDI Balázs Zoltán
 2014 *Felelőségben gondolkodva. A jogellenesség, mint magatartás-mérték eszmetörténeti áttekintése a szerződésen kívül okozott károkért való felelőség körében* (PhD-értékezés; Kézirat), Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest.

NEUMANN Tibor

2003 Telekpusztásodás a késő középkori Magyarországon, *Századok*, CXXXVII, 849–884.

OBORNI Teréz

2014 A maroszéki Iszló/Isla falutörvénye – 1625, *Anuarul Arhivelor Mureșene, Serie Nouă*, III, 111–122.

OROSZ István

2006 Kontinuitás és betelepítés a hajdúvárosokban, in: „*Frigy és békesség legyen...*” *A bécsi és a zsitvatoroki béke* (szerk. Papp Klára – Jeney-Tóth Annamária), Debreceni Egyetem Történeti Intézete – Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat, Debrecen, 133–142.

PÁL-ANTAL Sándor

2003 *A Székelyföld és városai. Történelmi tanulmányok és közlemények*, Mentor, Marosvásárhely.

R. VÁRKONYI Ágnes

2021 Ökológiai gondolkodás Magyarországon a régi évszázadokban, in: *Táj, ember tudás – zöldtörténelem. Bevezetés a környezettörténet irodalmába* (szerk. Balogh Róbert et al.), Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

RÁCZ Balázs Viktor

2022 A cirkálás helye és szerepe az erdélyi büntető igazságszolgáltatás rendszerében, *Erdélyi Múzeum*, 2022, 72–90.

SZAKÁLY Ferenc

1991 Nemesi vármegyeszervezet és török hódoltság, *Történelmi Szemle*, XXXIII, 137–184.

SZALÓKI Gergely

2010 Adalékok a római zálogjog továbbéléséhez a középkori germán jogokban, *Debreceni Jogi Műhely*, VII, 47–50.

TRINGLI István

2014 A magyar szokásjog első összefoglalói a mezei károkról, in: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére* (szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél), II, Magyar Tudományos Akadémia – Debreceni Egyetem – Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest–Debrecen, 793–808.

2022 *Hatalmaskodások a középkori Magyarországon*, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest.

VÉGH Ferenc

2007 *Bírodalmak határán, a Balaton partján. Keszthely végváros a 16–17. században*, Históriaantik Könyvesház, Budapest.

Contribuții din Țara Secuiească la istoria instituției juridice a zălogirii

(Abstract)

În acest domeniu, cercetarea de până acum a folosit reglementările și protocoalele sătești, respectiv izvoarele din arhive mai degrabă numai în privința sec. XVIII–XIX. Cunoștințele referitoare, privind dreptul unguesc din sec. XVI–XVII, s-au bazat aproape exclusiv pe coduri ca *Tripartitul* sau *Quadripartitul*. Datele din Țara Secuiească aduc completări considerabile și pentru practica juridică a zălogirii (acțiuni și circumstanțe ce au făcut necesară această instituție, cercul celor îndreptățiți la zălogire, întocmirea unor regeste referitoare, posibilitățile de achitare sau neachitare). Studiul servește deopotrivă cunoașterea mai aprofundată a gândirii juridice din epoca modernă timpurie, în domenii ca obligația despăgubirii în sânul comunității sătești, dreptul de folosire a pădurilor, interdicția muncii de duminică, obligația asigurării și întreținerii gardurilor în vederea protecției avutului obștesc și privat.

Contributions to the History of Hypothecation as a Legal Institution in the Székelyföld Region

(Abstract)

So far, pertinent research usually relied on village level regulations and archival sources only in the course of studying the 18–19th century state of affairs; relevant data on the 16–17th century was, in the meantime, almost exclusively drawn from state level bodies of law (such as the *Tripartitum* and the *Quadripartitum*). Székelyföld data on related actions and circumstances, the conditions of engaging in hypothecation, compiling regesta, modalities of lawful and unlawful reclamation of hypothecated properties expand upon this knowledge, in addition to providing a valuable insight into Early Modern legal thinking with regard to matters such as reparations within the local community, the right to forest use, the mandatory observing of Sunday rest or the obligation to maintain fences in the interest of protecting public and private property alike.